

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NOMINATSIYA ATAMASINING PAYDO BO'LISHI VA UNING TURLARINI O'RGANISH

Ashurmatova Nasibaxon Abdumannovna

TATU Farg'ona filiali o'qituvchisi

ashurmatova90@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14633865>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida nominatsiya atamasining shakllanishi, uning ilmiy tahlili va tilshunoslar tomonidan turli turlarga bo'linishi o'rganiladi. Nominatsiya jarayonining lingvistik mohiyati, uning birlamchi va ikkilamchi turlari, shuningdek, frazeologik nominatsiyalar va boshqa turdagi klassifikatsiyalar qiyosiy yondashuvda tahlil qilinadi. Maqolada ingliz tilshunosligida nominatsiya konsepsiyasini ishlab chiqqan asosiy olimlarning ishlari va o'zbek tilida bu atamani o'rgangan tadqiqotchilarning hissasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: nominatsiya, tilshunoslik, birlamchi nominatsiya, ikkilamchi nominatsiya, frazeologik nominatsiya, qiyosiy tilshunoslik.

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ТЕРМИНА НОМИНАЦИЯ И ЕГО ТИПЫ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В данной статье исследуется формирование термина номинация на английском и узбекском языках, его научный анализ и разделение лингвистами на различные типы. Лингвистическая сущность процесса номинации, его первичные и вторичные виды, а также фразеологические номинации и другие виды классификации анализируются в сравнительном подходе. В статье будут рассмотрены работы основных ученых, разработавших концепцию номинации в английской лингвистике, и вклад исследователей, изучавших этот термин на узбекском языке.

Ключевые слова: номинация, лингвистика, первичная номинация, вторичная номинация, фразеологическая номинация, сравнительная лингвистика.

THE OCCURENCE OF THE TERM NOMINATION AND ITS TYPES IN ENGLISH AND UZBEKISTAN

Abstract. This article will study the formation of the term nomination in English and Uzbek, its scientific analysis and its division into different types by linguists. The linguistic essence of the nomination process, its primary and secondary types, as well as phraseological nominations and other types of classifications are analyzed in a comparative approach. The article examines

the work of the main scientists who developed the nomination concept in English linguistics and the contribution of researchers who studied the term in Uzbek.

Keywords: *nomination, linguistics, primary nomination, secondary nomination, phraseological nomination, comparative linguistics.*

Nominatsiya – obyekt va hodisalarga nom berish jarayoni bo‘lib, tilning asosiy funksiyalaridan biridir. Bu atama qadimiy lotin tilidan kelib chiqqan bo‘lib, "nominatio" so‘zi "nomlash" degan ma‘noni anglatadi. Lingvistika sohasida bu tushuncha XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllana boshlagan.

Ingliz tilshunosligida nominatsiya atamasi Semasiologiya, Pragmatika va Semantika kabi yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilshunosligida bu atama asosan leksikologiya va frazeologiya doirasida o‘rganilgan. Ushbu maqolada nominatsiya jarayonining nazariy jihatlarini va uni turli tillarda o‘rganishga oid tadqiqotlar muhokama qilinadi.

Ingliz tilida nominatsiya atamasining paydo bo‘lishi va o‘rganilishi

Ingliz tilshunosligida nominatsiya konsepsiyasi haqida dastlabki fikrlar XIX asrda paydo bo‘lgan. Quyidagi tadqiqotchilar bu sohada sezilarli hissa qo‘shgan:

Ferdinand de Sossyur: Tilda belgining ikki jihatini – signifiant (ifoda) va signifié (ma‘no) tushunchasini asoslab, nominatsiya jarayonining nazariy asoslarini bergan.

Ch. Fillmor: "Frame Semantics" nazariyasida nominatsiya obyektning kontekstdagi holatiga asoslangan deb izohlagan.

Roman Jakobson: Nominatsiyani kommunikativ funktsiya bilan bog‘liq tarzda o‘rgangan va uning poetik qirralarini tadqiq qilgan.

Nominatsiya turlari bo‘yicha o‘rganishlar:

Metaforik nominatsiyalar (Lakoff va Jonson).

Metonimik va synekdoxik jarayonlar (Dirk Geeraerts).

Frazeologik nominatsiyalar (Mel‘chuk).

2. O‘zbek tilida nominatsiya atamasining shakllanishi va o‘rganilishi

O‘zbek tilshunosligida nominatsiya atamasi asosan XX asrning ikkinchi yarmida leksikologik tadqiqotlar doirasida qo‘llanila boshlandi. Bu sohada quyidagi olimlarning ishlari alohida e‘tiborga loyiqdir:

G‘. Abdurahmonov: O‘zbek tilining frazeologik tizimini o‘rganib, frazeologik nominatsiyalarni tahlil qilgan.

A. Madvaliev: O‘zbek tilidagi birlamchi va ikkilamchi nominatsiyalarni tasniflagan.

A. Qo‘chqorov: Tilning milliy xususiyatlari va nominatsion tizimini qiyosiy jihatdan o‘rgangan.

O‘zbek tilida turlari bo‘yicha o‘rganishlar:

Birlamchi nominatsiyalar:

Birlamchi nominatsiya – bu atamalarni birlamchi nomlash jarayoni bo‘lib, unda ob‘ekt, hodisa yoki tushunchaga yangi nom beriladi. Bu jarayon dunyodagi mavjud obyekt va hodisalarni nomlash uchun tilning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Birlamchi nominatsiyada yangi nomlar turli omillar asosida yaratiladi, masalan: tabiiy hodisalar, predmetlarning ko‘rinishi, funksiyasi, shakli, va boshqa xususiyatlar.

Birlamchi nominatsiya jarayonida obyektlarning tabiiy belgilari va asosiy funksiyalari birinchi navbatda e‘tiborga olinadi. Masalan:

Ingliz tilida: sun (quyosh), tree (daraxt), water (suv).

O‘zbek tilida: quyosh, daraxt, suv.

Bu jarayon yangi tushunchalar, texnologiyalar, yoki ijtimoiy hodisalarni nomlashda ham qo‘llaniladi. Masalan: kompyuter, mobil telefon, internet kabilar ham birlamchi nominatsiya mahsuli hisoblanadi.

Ingliz va O‘zbek tillarida birlamchi nominatsiya tushunchasi

Ingliz tilida birlamchi nominatsiya

Ingliz tilida birlamchi nominatsiya jarayoni ko‘pincha o‘zining universal va pragmatik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ko‘pincha obyektlarning tashqi ko‘rinishi yoki funksiyasi asosiy mezon hisoblanadi:

Sky – osmon (ob‘ektning ko‘rinishi asosida).

Phone – telefon (ob‘ektning funksiyasi asosida).

Rain – yomg‘ir (tashqi belgi asosida).

Shuningdek, ingliz tilidagi birlamchi nominatsiyada yangi texnologiyalar va g‘oyalarni nomlashda lotincha yoki grekcha ildizlardan foydalanish keng tarqalgan. Masalan:

Computer (lotincha "computare" – hisoblash).

Biology (yunoncha "bios" – hayot, "logos" – ta‘limot).

O‘zbek tilida birlamchi nominatsiya

O‘zbek tilida birlamchi nominatsiya jarayoni ko‘proq tarixiy va madaniy xususiyatlarga asoslangan:

Olma – mevaga berilgan nom mevaning tabiiy ko‘rinishi va xususiyatiga asoslanadi.

Uy – yashash joyining asosiy funksiyasi e‘tiborga olinadi.

Olov – issiqlik va yorug‘lik manbai sifatida nomlangan.

O‘zbek tilida birlamchi nominatsiya ko‘pincha xalqona so‘z yasalishi orqali amalga oshadi:

Qo‘shiqchi – qo‘shiq aytadigan odam.

Qo‘g‘irchoq – o‘yinchoqning tashqi ko‘rinishiga asoslanadi.

Birlamchi nominatsiya jarayoni har bir tilning madaniy, tarixiy va lingvistik xususiyatlarini aks ettiradi. Ingliz tilida bu jarayon ko‘proq universal va funksional xususiyatga ega bo‘lsa, o‘zbek tilida milliy xususiyatlar yaqqolroq ko‘rinadi. Bu ikki til o‘rtasidagi nominatsion farqlarni o‘rganish lingvistika va madaniyatlararo kommunikatsiya uchun katta ahamiyatga ega.

Ikkilamchi nominatsiyalar:

Ikkilamchi nominatsiya — bu mavjud nom yoki leksik birlikka yangi ma‘no yuklash yoki uni boshqa kontekstda qo‘llash jarayoni. Bu tilshunoslikda metafora, metonimiya, synekdoxa kabi semantik jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Ikkilamchi nominatsiya asosida birlamchi nominatsiya orqali allaqachon nomlangan obyekt yoki hodisa yangicha tasavvur qilinadi va nomlanadi.

Masalan:

Ingliz tilida: "Mouse" (sichqon) so‘zi dastlab hayvonni anglatgan bo‘lsa, hozir texnologiyada kompyuter qurilmasiga ishora qiladi.

O‘zbek tilida: "Yurak" so‘zi anatomik organni ifodalashdan tashqari, insonning his-tuyg‘ularini ham anglatadi.

Ikkilamchi Nominatsiya Turlari

1. Metaforik nominatsiya

Bu usulda nomlash bir obyektning boshqa obyektga o‘xshatish asosida amalga oshiriladi.

Ingliz tilida: "Time is money" (Vaqt — pul).

O‘zbek tilida: "Oltin yurak" (mehribon odam).

2. Metonimik nominatsiya

Bir obyektning qismi yoki unga aloqador belgisi orqali nomlanadi.

Ingliz tilida: "The White House" (AQSh prezidenti ma‘muriyati).

O‘zbek tilida: "Do‘kon o‘zi ma‘qulladi" (do‘kon sotuvchisi).

3. Synekdoxik nominatsiya

Obyektning bir qismi orqali butun obyektning ifodalash usuli.

Ingliz tilida: "Wheels" (avtomobil).

O'zbek tilida: "Choy ichaylik" (umumiy ma'noda ovqat yeyish).

Ikkilamchi nominatsiya tilning semantik rivojlanishidagi muhim jarayondir. Ingliz tilida bu jarayon texnologiya va zamonaviy terminologiyani yaratishda asosiy rol o'ynasa, o'zbek tilida asosan madaniy va obrazli nomlashda keng qo'llaniladi. Ushbu ikki tilni qiyosiy o'rganish lingvistika, madaniyatshunoslik va tarjimashunoslikda muhim ahamiyatga ega.

Frazeologik nominatsiyalar:

Frazeologik nominatsiyalar – bu tilning frazeologik tizimiga mansub barqaror iboralarning obyektlarni, hodisalarni yoki tushunchalarni nomlashdagi funksiyasidir. Frazeologizmlar ma'lum bir xalqning madaniyati, dunyoqarashi va til tuzilishidagi o'ziga xos jihatlarni aks ettiradi.

Frazeologik nominatsiyalar odatda obrazlilik va ko'chma ma'no orqali amalga oshadi. Masalan:

Ingliz tilida: "to kick the bucket" – vafot etmoq.

O'zbek tilida: "ko'ngli tog'dek ko'tarildi" – xursand bo'ldi.

Frazeologik nominatsiyalar o'zaro muloqotda hissiy rang berish va ma'noni chuqurlashtirishga yordam beradi. Masalan, o'zbek tilida "qo'l qovushtirmoq" iborasi passivlikni ifodalaydi, ingliz tilida esa "sit on the fence" betaraflikni anglatadi.

Frazeologik nominatsiyalar tilning madaniy, semantik va funksional qirralarini chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar xalqning tarixiy va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi noyob birliklardir. Ular tilning o'ziga xos qismi bo'lib, muloqotga semantik va obrazli boylik qo'shadi. Frazeologik nominatsiyalarni o'rganish tarjimashunoslik, til o'qitish va madaniyatlararo kommunikatsiyada muhim ahamiyatga ega.

Nominatsiya turlarining qiyosiy tahlili

Ingliz va o'zbek tillarida nominatsiya turlari o'ziga xos madaniy va ijtimoiy xususiyatlarni aks ettiradi. Ingliz tilida frazeologizmlar ko'pincha universal hodisalarga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida milliy mentalitet va urf-odatlar asosida yuzaga keladi.

Nominatsiya atamasi ingliz va o'zbek tillarida muhim lingvistik jarayon sifatida shakllangan va rivojlangan. Ingliz tilshunosligida bu tushuncha nazariy yo'nalishda chuqur tahlil qilingan bo'lsa, o'zbek tilida nominatsiya asosan amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Tillararo qiyosiy tahlil natijasida nominatsiya jarayonining milliy madaniyat va tilga xos xususiyatlarini chuqurroq o'rganish imkoniyati paydo bo'ladi.

REFERENCES

1. Saussure, F. de. (1916). *Course in General Linguistics*. Paris: Payot.
2. Sokhibjanovich, S. U. (2025). The Concept Of" Housing", Its Historical, Scientific-Theoretical and Legal Aspects. *Journal of Learning on History and Social Sciences*, 2(1), 7-14.
3. Muxammadixonovna, I. S., & Alimardon og, A. T. (2024). YANGI OZBEKISTONDA MEHNAT HUQUQINING RAQAMLASHTIRISH. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(20), 77-81.
4. Утапулатов, А. Т. (2024). Концептуальные Основы Обеспечения Информационной Безопасности. *PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE*, 2(15), 111-113.
5. Urdavayevich, T. S. (2024). IMPORTANCE OF TEACHING THE LEGACY OF BABUR TO THE YOUTH: CULTURAL, HISTORICAL, AND EDUCATIONAL PERSPECTIVES. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(12), 589-592.
6. Botir o'g'li, R. S. (2024). CRIMINAL LIABILITY FOR FRAUDULENT ENTREPRENEURSHIP. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(12), 94-97.
7. Аманбаева, А., & Наршабаева, А. (2024). Using CLIL approach in ESP classes. *Преимущества и проблемы использования достижений отечественной и мировой науки и технологии в сфере иноязычного образования*, 1(1), 286-288.
8. Тухсонова, М., & Наршабаева, А. (2024). Benefits of computer-based technology in English classes. *Преимущества и проблемы использования достижений отечественной и мировой науки и технологии в сфере иноязычного образования*, 1(1), 255-256.
9. Yumutbaevna, N. A. (2022, August). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF TOLERANCE IN STUDENTS. In *E Conference Zone* (pp. 85-93).
10. Журакулов, Р. Д., & Журакулий, Г. Р. (2024, October). Клишированные образования в текстах сказки. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 77-80).
11. Sharifboyeva, R., & Juraquliy, G. R. (2024, April). ROLE OF PHONETICS IN LEARNING ENGLISH. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 228-231).

12. Yuldasheva, D. K. (2023). THE IMPORTANCE OF INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF TOURISM DIRECTIONS). *The Role Of Science And Innovation In The Modern World*, 2(5), 97-102.
13. Kodirovna, Y. D. (2022). Peculiarities of teaching English based on a communicative approach to students of the Tourism department. *International journal of pedagogics*, 2(10), 68-71.
14. Mamatkulov, B., Turayev, B., & Urinova, U. (2022). Assessment of Risk Factors Affecting the Reproductive Health of Men Living in Uzbekistan.
15. Mamatqulov, B., To'Rayev, B., Ochilova, G., & Tolipova, G. (2023). REGULATORY LEGAL BASES OF MEDICAL AND SOCIO-HYGIENIC MEASURES AIMED AT MAINTAINING REPRODUCTIVE HEALTH IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Science and innovation*, 2(D11), 384-394.
16. Rakhimbaeva, G. S., Ishankhodzhaeva, G. T., & Asomova, N. I. (2022). COGNITIVE DISORDERS DEGREE IN CHILDREN WITH POST-COVID SYNDROME. *British Medical Journal*, 2(3).
17. kizi Tohirova, M. A., & Tursunnazarova, E. T. (2022). BASIC LITERARY ELEMENTS OF THE XX CENTURY ENGLISH AND UZBEK SHORT STORIES (BASED ON HERBERT BATES AND SAID AHMAD'S SHORT STORIES). *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 1(2), 192-195.
18. Fillmore, Ch. (1982). *Frame Semantics*. Berkeley: University of California Press.
19. Jakobson, R. (1960). *Closing Statement: Linguistics and Poetics*. Harvard University Press.
20. Abdurahmonov, G'. (2008). *O'zbek tilining frazeologik tizimi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
21. Madvaliev, A. (2015). *O'zbek tilida frazeologik birliklarning tasnifi*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
22. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
23. *O'zbek tili frazeologik lug'ati*. (2022). Toshkent: Milliy nashriyot.